

Olivera Milosavljević

Antibirokratska revolucija **1987-1989. godine**

List *Politika*, najčitanije dnevne novine u Srbiji sredinom 80-tih godina 20. veka daju tačno onakvu *sliku stvarnosti* kakvu je želela tadašnja vlast u Beogradu. Ovde će biti izdvojen dominantni deo te stvarnosti, obeležen kao *anti-birokratska revolucija*, koji je otpočeo 8. sednicom Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (SKS) 1987. godine, a završio se trenutkom ostvarenja zahteva – kadrovskim smenama koje su omogućile faktičko i formalno ukidanje pokrajina početkom 1989. te prevlast Srbije u saveznim organima vlasti. Ove međaše obeležio je i sam Slobodan Milošević navodeći 1988. da se početak krupnih antibirokratskih poteza odigrao na 8. sednici,¹ a već januara 1989. objavljujući da je jugoslovenska kriza počela *svoj rasplet* kroz reforme za čije su izvođenje osnovni preduslovi *kadrovske promene* na svim nivoima, uključujući i federaciju.² Izdizanjem jednoga republičkog rukovodstva i njegove birokratske strukture u lidera *antibirokratske revolucije* i nosioca *promena* na nivou čitave države, jugoslovenska kriza je dobila novu sadržinu i nastavila da se zaoštrava na potpuno novim osnovama.

¹ Up. *Godine raspleta*, Beograd, 1989, 303.

² Up. isto, 321-323.

Proces nazvan *antibirokratska revolucija* predstavljao je novum u posleratnoj jugoslovenskoj istoriji. *Revolucija* je – i po svojoj sadržini i po svom diskursu i po recepciji u čitavoj zemlji – predstavljala raskid sa osnovnim elementima komunistički shvatane *političke korektnosti*, pre svega raskid sa osnovnim elementima odnosa prema nacionalizmu. Umesto *radničke klase (radnih masa)*, na političku scenu je stupio etnički određen *narod*, a na mesto jugoslovenskog rukovodstva koje ukazuje na *deformacije* na nižim nivoima izdiglo se jedno republičko rukovodstvo sa ambicijom da *rešava* probleme savezne države. Birokratija protiv koje se digla *revolucija* prepoznata je u *klasi* svih drugih (pokrajinskih, republičkih, saveznih) rukovodilaca koji moraju da budu smenjeni, a jedini zahtev *revolucije* bilo je plebiscitarno stajanje uz svog republičkog/nacionalnog vođu i *bianko potpisivanje promena* koje on nudi. A njegova ponuda je bila klasična demagoška retorika ispunjena velikim i prijemčivim rečima: promene se “moraju izvesti što pre” (9. IV 1988. godine);³ “radnicima vratiti sve što im je oduzeto”; “umesto da se klupko razmrši, treba ga baciti u otpad” (15. IV 1988. godine); “na dnevnom redu nije diskusija, na dnevnom redu je istorija” (VII, 1988. godine); “svi građani u Srbiji treba da budu sigurni da od promena nećemo odustati” (23. VII 1988. godine); itd.

Po definiciji, međutim, borba protiv birokratije može da bude usmerena samo protiv one koja neposredno ugrožava. U slučaju *antibirokratske revolucije* se, naprotiv, kroz kult novog nacionalnog vođe i plebiscitarnu podršku birokratskoj strukturi vlasti kojom je rukovodio, krenulo u borbu protiv birokratija drugih u državi, bez potrebe objaš-

³ Svi ovako obeleženi navodi, datumi, meseci, brojke... su iz lista *Politika*.

njenja šta je to što izdvaja sopstvenu *dobru* od tuđih *loših* birokratija te kako izgleda *antibirokratska revolucija* u kojoj su interesi vlasti i pobunjenog naroda identični. Zato su se njena osnovna svojstva svela na *organizovano-spontana* masovna okupljanja *naroda*, sa parolama koje su ukazivale na naredne političke akcije sopstvene birokratije, i instrumentalizaciju medijima, pre svega dnevnom štampom i, pre svih, listom *Politika* koja je postala i izvestilac i akter *revolucije*. Organizatori *antibirokratske revolucije*, iako su je sadržinski ubrzano udaljavali od komunističkih ideoloških postulata, metodološki su do krajnjih granica iskoristili pogodnosti koje je pružala ideološka dirigovanost medijima.

Promenjene okolnosti 1990. godine, nastanak opozicionih pokreta i nezavisnih medija više nisu bili pogodno tlo za prezentaciju jedne istine. Zato je *antibirokratska revolucija*, tada već uveliko *dogođanje naroda*, i pored velikih početnih uspeha, u svojim prepoznatljivim manifestacijama zamrla od sredine 1989. godine, a posle još jednoga pokušaja njenog obnavljanja početkom 1990. sa novim zahtevima naglo prestala posle prvih mitinga opozicije, kada je i *glas naroda* postao nepoželjan. Nova masovna okupljanja 1990-1991. više nisu bila, kao *antibirokratska revolucija*, primarno usmerena protiv *drugih*, spoljnih *neprijatelja* u Jugoslaviji, nego protiv unutrašnjeg *neprijatelja* u samoj Srbiji. Od juna 1990. kada je održan prvi opozicioni miting u Beogradu, preko predizbornih mitinga i vlasti i opozicije krajem 1990. godine,⁴ održavani mitinzi su imali uvek i implicitnu notu neprijateljstva prema *drugima* (npr. "četiri Hrvata u Radio-Televiziji Srbije"), ali su primarno označa-

⁴ Najveći su Miloševićevi mitinzi, prema *Politici*, održani u Nišu 21. XI (250.000) i 6. XII 1990. u Novom Sadu (150.000).

vali suprotstavljenost između vlasti i opozicije.⁵ Drugi instrument *antibirokratske revolucije*, dnevna štampa, posebno *Politika* i njena čuvena rubrika *Odjeci i reagovanja*, započeta istog onog vrućeg leta 1988. kada su se rasplamsali mitinzi po Srbiji i Crnoj Gori, potrajala je nešto duže, ali je i njen kraj obeležan marta 1991. jednim opozicionim mitingom protiv S. Miloševića.

Nije slučajno da je naziv *antibirokratska revolucija* već 1988. zamenjen novim – *događanje naroda*, čime je proširen sadržaj procesa i kojim je bolje opisana intencija njegovih organizatora da ga prikažu kao *spontanu i neupitnu narodnu revoluciju*. Već krajem 1988. S. Milošević je socijalnu terminologiju lako zamenio nacionalnom, kao što je i *radničku klasu* još lakše zamenio *narodom*. Zato je sadržina *antibirokratske revolucije* bila ispunjena svim klasičnim elementima narodnjaštva, primarno elementom podrške *narodnom vođi*. Sam S. Milošević je septembra 1988. jasno naznačio da se radi o *narodnoj*, a ne o *antibirokratskoj revoluciji*, rečima da “ispravljanjem nepravdi prema Srbima i Crnogorcima prestaće razlozi za održavanje mitinga” (7. IX 1988. godine), a novembra iste godine odbacio je i klasični socijalistički slogan o interesima radničke klase tvrdnjama da radnička klasa nema nikakve posebne interese, a da interesi *naroda* i “njihovo masovno stupanje na političku scenu” nisu populizam i narodnjaštvo.⁶ Direktna zamena socijalne retorike nacionalnom uočavala se i u izvikivanim parolama na mitinzima. Umesto nekadašnje komunističke krilatice “radnici, seljaci i poštena inteligencija” na jednome od mi-

⁵ Mitinzi na Ušću protiv opozicije 4. III (40.000) i 12. III 1991. godine (150.000) te mitinzi protiv Miloševića 9. i 10. III 1991. godine.

⁶ S. Milošević, n.d., 300-303.

tinga (u Medveđi) uzvikivalo se "Srbi, Cnogorci i pošteni Albanci narod je sa vama" (11. IX 1988. godine).

Čitav proces nacionalne homogenizacije u medijskoj sferi pospešivala je *Politika*, posebno kroz rubriku *Odjeci i reagovanja*. Autori koji su pisali o tome – A. Mimica i R. Vučetić – navode da su parole sa mitinga bile u dvosmernoj vezi s *Odjecima i reagovanjima*: "Parole često zvuče poput naslova, a naslovi su formulisani kao parole."⁷ Analiza ove rubrike pokazuje da glas *antibirokratske revolucije* nije činio ni socijalni zahtev radnika niti *glas naroda*. Inače, autori su analizom učesnika u rubrici, u periodu od tri godine njenog postojanja (1988-1991), među 4127 objavljenih tekstova, pronašli samo 12 pisama koje su potpisali *službenici* i četiri priloga iz pera *radnika*. Sa druge strane, oglasilo se 170 doktora nauka, 123 profesora, 122 profesora doktora itd.⁸

Iako se izraz *dogodio se narod* pripisuje Milovanu Vitezoviću,⁹ zanimljivo je da autorstvo na ovu sintagmu može da polaže i Mirjana Marković, ali i urednici *Politike*. Godinu dana pre M. Vitezovića u svojim je tekstovima u *Politici* Markovićeve u dva navrata obrazlagala tezu da se "sada narod umešao u politiku" (16. I 1988. godine), dok je većina naslova u *Politici* povodom održanih mitinga nosila istu poruku: Odbijanje razgovora sa narodom je sukob sa narodom, Ko to brani socijalizam od naroda (12. VII), Narod je razumeo narod (13. VII), Narod zna istinu (18. VII), Narod se izjasnio, Narod je rekao: na redu su rukovodioci (19. VII), Vreme je da narod

⁷ A. Mimica i R. Vučetić, "Vreme kada je narod govorio", *Politika – Odjeci i reagovanja*, Beograd, 2001, 18.

⁸ Up. isto, 46.

⁹ Na mitingu na Ušću 18. XI 1988. izgovorio je rečenicu: "Naša istorija će ovu godinu zapamtiti kao godinu u kojoj nam se dogodio narod".

progovori (18. VIII) itd., pa je i povodom proslave 70-te godišnjice Jugoslavije u Centru *Sava* održan recital pod nazivom *Narod je ustao* (4. XII 1988. godine).

Masovna okupljanja započela su početkom 1986. dolaskom Srba sa Kosova u Beograd. Na prvome protestnom skupu 26. II 1986. bilo ih je 100, na drugome, 8. IV iste godine, 550. Zahtevi ovih skupova, sređivanje situacije na Kosovu, ponavljani su na svim narednima, ali je Kosovo vremenom ostalo samo šlagvort, a suština okupljanja se prenela na smenu aktuelnih rukovodstava i, više od svega drugoga, podršku samome S. Miloševiću. U 1987. mitinzi su se još održavali sporadično i kao reakcija na neposredne povode: u aprilu u Kosovu Polju (20.000), u junu su kosovski Srbi došli u Beograd (500), u avgustu, povodom događaja koji je u *Politici* naveden pod naslovom: Ciglom udario dečaka po glavi (Albanac Srbina), okupilo se 5000 Srba i Crnogoraca u Kosovu Polju, što je popraćeno i na naslovnoj strani *Politike* (Osuđeno delovanje naprijatelja). U septembru miting je održan u Kosovu Polju zbog paraćinske tragedije (2000), a u decembru, posle masovnih demonstracija Srпкиnja i Crnogorki, iz Saveza komunista je isključen Fadilj Hodža.

Prava *provala okupljanja*, međutim, desila se u drugoj polovini 1988. godine. U junu je održan protest radnika *Zmaj* (5000), u julu mitinzi u sedam gradova sa nekoliko desetina hiljada prisutnih,¹⁰ u avgustu u 10 gradova sa oko 80.000 prisutnih.¹¹ U septembru mitinzi su održani u 39

¹⁰ Novi Sad (10.000), Pančevo (10.000), Leskovac, Vranje, Kragujevac, Lebane i Surdulica.

¹¹ Nova Pazova (5000), Titograd (30.000), Kolašin (10.000), Titov Vrbas (20.000), Srpski Miletić (4000), Smederevo, Krupanj, Novi Sad, Priluzje i Priština (10.000).

gradova i varošica sa preko 400.000 prisutnih,¹² a najzanimljiviji su bili naslov u *Politici* od 24. IX 1988. godine – Deca mitinguju u Prištini – i parole koje su deca nosila: “I u suzi i u plaču za Kosovo život daću”, “Smole, hvala ti na tiranskoj demokratiji”, “Dole foteljaši”, “Dole Vlasi”, “Dole Krunić” itd. Od 1. do 5. oktobra, pred smenu vojvođanskog rukovodstva, održani su mitinzi u 14 gradova sa oko 420.000 prisutnih.¹³ Na mitingu u Novom Sadu 5. oktobra bilo je 150.000 prisutnih, sa tumačenjem u *Politici* da je *nepredviđeno okupljanje* započelo u Bačkoj Palanci odakle je narod *spontano* krenuo u Novi Sad. Istog dana mitinzi su održani u još tri grada sa oko 180.000 prisutnih,¹⁴ a u narednim danima oktobra 1988. mitinzi su održani u još 12 gradova i varošica sa preko 470.000 prisutnih,¹⁵ što u zbiru iznosi da su samo u septembru i oktobru 1988. mitinzi održani u 69 gradova sa oko 1,620.000 prisutnih. Posle ovih *zgusnutih mitinga* napravljena je *dramska pauza* kao priprema za vrhunac – miting u Beogradu – koji je dugo

¹² Crvenka, Sombor, Gračanica, Lipljan, Smederevo (70.000), Sombor (2000), Gnjilane, Medveđa, Pečenjevci, Zubin Potok, Sremska Mitrovica, Leposavić, Peć, Gnjilane, Majdanpek, Obilić, Ranilug, Rakovica (5000), Apatin, Ratkovo, Karavukovo, Tešica, Aleksinac, Nikšić, Kraljevo, Sremska Mitrovica, Niš (300.000), Titovo Užice, Vršac, Bela Crkva, Stolice, Bojnik, Novi Sad, Čačak, Moševac, Maglaj, Kruševac i Zubin Potok.

¹³ Novi Pazar (30.000), Vranje (150.000), Pirot (50.000), Surdulica (više hiljada), Smederevska Palanka (50.000), Prokuplje (80.000), Putinci, Bačka Palanka, Banatski Karlovac, Uroševac, Peć, Raška (20.000), Lipljan (30.000) i Rakovica (5000).

¹⁴ Zaječar (100.000), Valjevo (33.000) i Loznica (50.000).

¹⁵ Kula (10.000), Kragujevac (200.000), Nikšić, Mitrovica, Preševo, opet Nikšić (15.000), Leskovac (200.000), Požarevac (50.000), Kosovo Polje, Ruma, Kruševac i Lipljan.

pripreman i najavljivan.¹⁶ Miting je održan na Ušću i, prema *Politici* od 19. novembra, prisustvovalo mu je 1,500.000 ljudi.

Čitavu ovu razgranatu mitingašku aktivnost *Politika* (5. XII 1988. godine) je obeležila kao *najmasovnije* javnu raspravu o *Nacrtu amandmana na Ustav*, jer je održano 29.000 skupova uz učešće oko 2,7 miliona ljudi, dok je u samoj raspravi učestvovalo oko 230.000 diskutanata. Naravno, brojke nisu jača strana ni opisa ovakvih događaja niti medija. Prostim zbirom u *Politici* navedenih cifara o učesnicima mitinga dolazi se do mnogo veće cifre od preko tri miliona učesnika. Ako se ovoj cifri doda i brojka koja se pripisuje velikom mitingu na Gazimestanu, dolazi se do cifre od preko pet miliona ljudi, koja je svakako višestruko predimenzionirana. To ipak ne menja ništa na činjenici da su svi ovi skupovi održani i mnogi od njih bili veoma dobro posećeni, da su ih pratile stotine autobusa oblepljenih Miloševićevim slikama i da je njihova medijska promocija (na radiju, televiziji, kroz štampu) – od priprema, preko njihovog toka, do glorifikujućih reakcija – bila sveprisutna. Njihova *spontanost*, međutim, na kojoj se veoma insistiralo, pod velikim je znakom pitanja. Manipulacija javnosti putem medija bila je u najvećem zamahu, a Miloševićevi kadrovi, dobro raspoređeni po velikim preduzećima, pružali su logističku podršku njihovoj *organizovanoj spontanosti*. Npr., čak je i *Politika* objavila da je novosadski *Jugoalat* prihvatio inicijativu da organizuje prevoz i odlazak na miting u Titov

¹⁶ Predsedništvo Gradskog komiteta (GK) Socijalističkog saveza radnog naroda Beograda 11. VIII 1988. najavljuje "miting solidarnosti idućeg meseca u Beogradu", a 6. IX A. Bakočević kaže "ljudi traže miting u Beogradu", ponavljajući 9. IX: "Što pre miting u Beogradu".

Vrbas (avgusta 1988. godine), a o njihovoj *spontanosti* mnogo govore i zaključci Veća Saveza sindikata Srbije: "Mitinzi sve dok se stanje ne reši" (9. IX 1988. godine), kao i reči Dragana Tomića, jednoga od najbližih Miloševićevih saradnika, koji je pet dana kasnije *proročki* izjavio: "Zborova će biti još više" (14. IX).

Na prvima skupovima još se mogla čuti i himna *Hej Sloveni* i videti pokoja Titova slika, ali po ulicama, izlozima i na autobusima njegovih slika nije bilo. Bio je samo S. Milošević kao neprikosnoveni vođa kakvog je *narod* tražio. Do koje mere je uloga *Politike* u ovoj organizaciji bila velika, svedoči i molba samoga S. Miloševića upućena upravo tim novinama da objave *apel narodu* povodom nošenja njegovih slika jer, kako je skromno naveo, "takav vid podrške previše ističe ulogu pojedinca" (14. IX 1988. godine). I naredna godina je počela velikim mitingom (10. I 1989. godine) u Titogradu, a nastavljena još većim (28. II) u Beogradu. Kruna svih mitinga, *miting nad mitinzima*, održan je 28. VI 1989. na Gazimestanu sa, prema *Politici*, dva miliona prisutnih.

Osnovni zahtevi mitinga u 1988. sadržani su u parolama za jedinstvenu Srbiju te protiv autonomije Vojvodine i Kosova, ali – mnogo više od toga – oni su imali obeležje podrške samome S. Miloševiću. Zato je i čitava *antibirokratska revolucija* primarno bila uperena protiv njegovih političkih protivnika, prvo u Beogradu, zatim u pokrajinama, a kada su oni suspendovani, i u drugima jugoslovenskim republikama.¹⁷ Desetak dana pre 8. sednice (15. IX 1987. godine) u

¹⁷ U ovom tekstu prati se samo segment *antibirokratske revolucije* koji se odnosio na Srbiju i Crnu Goru. Antislovenačka kampanja, tada u punom zamahu, zbog nedostatka prostora nije analizirana.

Politici su objavljeni naslovi tipa – Olake ocene Dragiše Pavlovića... A D. Pavlović je razrešen dužnosti već 25. IX 1987. godine. I smena Ivana Stambolića u *Politici* je najavljena takvim zahtevima sadržanim u brojnim objavljenim telegramima podrške 8. sednici. Samo u decembru 1987. *Politika* je, između ostalog, objavila takve telegrame: 4. XII iz Beograda, iz raznih mesnih zajednica (MZ), sa Tehničkog fakulteta u Leskovcu, od komunista Kladova; 7. XII opet iz Beograda, 8. XII iz Starog grada i Leskovca, 9. XII iz Velikog Gradišta i Bora te 11. XII. sa Čukarice, a već 14. XII Predsedništvo SKS razrešilo je I. Stambolića dužnosti predsednika. U leto 1988. naslovi u *Politici* najavili su smenu vojvođanskog rukovodstva: Krunić glavni ideolog vojvođanske politike (13. VII), Krunićeve i druge podvale (17. VII) itd. Na protestima se tražilo njegovo smenjivanje, kao i smenjivanje ostalih: objavljeni su takvi zahtevi iz *Crvene zastave*, *Fabrike stakla*, MZ Perućac, Opštinskog komiteta Bujanovac, *Viskoze Loznica...*, a onda i članci i pisma pod naslovima: Pokrenuti postupak za opoziv Petra Matića, Utvrditi odgovornost Stojšića, Matića i Krunića, Krunić, Matić i Stojšić spremni su da sruše i Jugoslaviju da bi sačuvali svoje funkcije (18. VII), Borci Budve za opoziv P. Matića (3. VIII), Matić razbija bratstvo i jedinstvo (11. VIII) itd. U septembru je P. Matić podneo ostavku, a u oktobru, posle mitinga u Novom Sadu te parola "Kruniću lopove", "Ne damo te Kertesu" i "Izdrži Sloba narod je uz tebe", ostavku je podnelo i čitavo vojvođansko rukovodstvo. Smenjivanjem vojvođanskih političara, *antibirokratska revolucija* je prenetu u Crnu Goru pod parolama "Progovorila je duša Crne Gore" i "Sa Srbijom i u dobru i zlu" (21. VIII 1988. godine), gde je – samo četiri dana posle smene vojvođanskog – *narod* vikao crnogorskom rukovodstvu "Izdali ste Slobu" i poručivao "Ubićemo Vlasija" (9. X 1988.

godine). U novembru su smenjeni Azem Vlasi i ostali, u januaru 1989. godine, posle mitinga u Titogradu, smenjeno je i crnogorsko rukovodstvo, a samo tri dana posle mitinga u Beogradu (februara 1989. godine), na kojemu se uzvikivalo "Hoćemo oružje" i "Uhapsite Vlasija", A. Vlasi se našao u zatvoru.

Kako su do sredine 1989. formalno i faktički ukinute pokrajine, smenjena rukovodstva na Kosovu te u Vojvodini i Crnoj Gori te uhapšeni oni čije su hapšenje mitinzi i *Politika* tražili, posle *Velikog mitinga* i Miloševićevog obećanja *oružanih bitaka*, ovaj je *element revolucije* u drugoj polovini 1989. naglo nestao. Usled zaoštavanja jugoslovenske krize, početkom 1990. učinjen je pokušaj njihove obnove, sa novim zahtevima naravno (vojna uprava na Kosovu i izvođenje Slovenije na sud, sa parolama "Spremni smo da organizujemo dobrovoljce", "Idemo na Kosovo" itd.), ali – osim nekoliko održanih početkom godine – uspeh njihovog održavanja više nije mogao biti ponovljen.¹⁸

Medijska pažnja *Politike* morala je da bude okrenuta inicijalnom mestu svih mitinga, Kosovu, i da potvrdi nužnost urgentne promene politike u pokrajini, a onda i u čitavoj zemlji. Problem je što izuzev stvarnog zločina u paraćinskoj kasarni, koji pritom nije bio primarno *antisrpski* budući da su u njemu stradali vojnici raznih nacionalnosti, sve ostale vesti nisu imale snagu adekvatnu reakciji. Istovremeno je svaki pokušaj okupljanja Albanaca bio obeležen isključivo kao neprijateljska aktivnost. Istih dana kada su održavani "veličanstveni mitinzi istine" po Srbiji, *Politika* je pisala o

¹⁸ Održana su dva mitinga u Nišu, zatim po jedan miting u Titogradu, Beogradu, titovoužičkom kraju, Novom Sadu, Svetozarevu, *Studentskom gradu* i Kosovu Polju.

“fašističkim napadima albanskih separatista” (21. VIII 1988. godine), a u istom broju u kojem je pisala o “nezapamćenom divljanju albanskih nacionalista ulicama Kumanova”, za incident prema Albancima na Saveznoj omladinskoj radnoj akciji *Neretva '88* tvrdila je da nema nikakvu nacionalističku pozadinu i da “treba što pre da se zaboravi” (31. VIII 1988. godine). U istom broju (6. oktobra) pisala je o *spontanom* okupljanju 150.000 građana Novog Sada i navodila da je “jučerašnji izlazak na ulice Gostivara grupe učenika srednjoškolskih centara ocenjen kao još jedan istup albanskog nacionalizma i separatizma. Nema govora o nekakvom spontanom okupljanju. Početna grupa od 70 osula se na tačno 54 demonstranta”. Neposredno posle “veličanstvenog mitinga bratstva i jedinstva” na Ušću, gde su dominantne parole bile “Vrhovec, Vlasi, Smole dole”, okupljanje Albanaca u Prištini ocenjeno je kao “antisrpsko” (4. XII 1988. godine). Sa druge strane, kako je izgledalo ispravno ponašanje Albanaca, pa i dece, najbolje se vidi iz izveštaja *Politike* oktobra 1988. godine o poseti 500 učenika iz Peći Skupštini Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, pri čemu je najveći publicitet dobila izjava jednog od dečaka: “Sramota me je što sam Albanac” (8. X).

Mnogo više do samih okupljanja Albanaca, *antibirokratska revolucija* je potpaljivana i sledećim *grehovima* Albanaca: 23. X 1986. godine – ugledni ljudi na sahrani iredentiste; 2. IX 1987. godine – u Istoku tuča vršnjaka različite nacionalnosti; 19. IX 1987. godine – Albanka za svoju svadbu izatkala zastavu albanske narodnosti sa rečima: “Da branimo zastavu”, a prosvetni radnici u svadbenoj povorci; 30. IX 1987. godine – kažnjeni svatovi u Suvoj Reci, svi stari između 15-16 godina, što su na traktorskoj prikolici imali goblene sa dvoglavim orlom; 20. X 1987. godine – učenici

na Kosovu pod uticajem žena bojkotuju nastavu; 7. XII 1987. godine – bivši ambasador na sahrani nacionaliste u selu Raven (zbog ponašanja na sahrani 13 učesnika osuđeno je na po dva meseca zatvora, a sedam nastavnika isključeno sa posla); 15. XII 1987. godine – u Marksističkom centru Kosova minutom ćutanja odata počast akademiku Ali Hadriju, pri čemu je deo slušalaca i nastavnika ustao. Direktor centra Mihailo Zvicer je zapretio da se o ovom “zaista nesvakidašnjem događaju” ništa ne kaže, a ipak se saznalo. Epilog je sledeći: nastavnik je suspendovan, a učenik koji je to predložio je isključen iz škole; 21. VI 1988. godine – vikendice Albanaca na Brezovici porušiti jer su sazidane na eksproprisanom zemljištu; 12. VIII 1988. godine – neprijateljski leci u Prizrenu; 27. VIII 1988. godine – osuđeni nasrtaji na Srpkinje; 31. VIII 1988. godine – napad na igumaniju u Gračanici koja je uspela da pobegne u crkvu; 9. IX 1988. godine – Karića kuća kamenovana u Peći... A posle zločina u paraćinskoj kasarni *Politika* objavljuje: 10. IX 1987. godine – zahtev Saveza udruženja boraca narodno-oslobodilačkog rata Prizren (Keljmendiji moraju da se odsele iz Dušanova); 13. IX 1987. godine – pravosudni organi Crne Gore izrekli tri maksimalne kazne istomišljenicima Keljmendija (radnik, besposličar i pogonski inženjer); 25. IX 1987. godine – partijski kažnjeni profesori Keljmendija zato što ga 1984. nisu upisivali u odsutne dok je zbog pokušaja bekstva u Albaniju bio u zatvoru; 2. IV 1988. godine – “Zašto sudija Keljmendi sporo rešava sporove”... Konačno, iako je Rahman Morina dao dve izjave sa zvaničnim podacima o deliktima između Srba i Albanaca na Kosovu koji nisu potvrđivali rasprostranjeno

uverenje o nebrojanim delima *međuetničkih* silovanja i iako je *Politika* oba izveštaja objavila, navedena praksa potpaljivanja *revolucije* je nastavljena istom žestinom.¹⁹

Politika je beležila i neprijateljske aktivnosti usmerene protiv Albanaca, ali ih je najčešće neprimereno marginalizovala. Posle događaja u Paraćinu septembra 1987. godine, beležila je razbijanje izloga radnji u vlasništvu Albanaca (u Paraćinu, Bitolju, Boru, Subotici, Kruševcu i Beogradu, gde je evidentirano 26 takvih napada). U oktobru je zabeležila: "U Požarevcu nepoznate momčine oštrim predmetom proboli oko 7-godišnjem Burimu Bećiri", a u decembru 1987. crticu: "Od bombe kod Orahovca stradalo devet učenika dok su se igrali, jedan poginuo, svi stari između 7-12 godina, svi Albanci".

Izvojevane pobede na Kosovu te u Vojvodini i Crnoj Gori, kao i obećanja/pretnje sa *Velikog mitinga* zaključile su *antibirokratsku revoluciju* i sklonile Albance iz vidokruga *homo-genizovane netrpeljivosti*. Mitinzi, bar u formi svakodnevnog održavanja, su prestali, a nova žarišta su potražena na drugim stranama. Odmah posle letnje pauze, 8. IX 1989. Matija Bećković je organizovao protestno veće u *Fran-cuskoj 7*, posvećeno progonima Srba u Kninskoj krajini, čime je otvorena i antihrvatska kampanja koja se pridružila već razgranatoj antislovenačkoj kampanji. Kroz *Politiku* se

¹⁹ R. Morina je 6. XI 1986. naveo da je u toj godini bilo 115 dela silovanja i 135 u pokušaju, od toga 97 silovanja i 98 pokušaja međusobno između lica albanske nacionalnosti. Zatim je 10. XII 1987. naveo da su bila 123 krivična dela između lica različitih nacionalnosti, 80% na štetu Srba i Crnogoraca; na štetu Srba bilo je četiri pokušaja silovanja i jedan pokušaj ubistva. Među Albancima bilo je 44 ubistva i 79 pokušaja ubistva, 18 silovanja i 10 pokušaja silovanja.

može dešifrovati i početak još jedne, ubrzo zaustavljene kampanje: 2. IX 1990. beležila je da je u protekle četiri godine sud u Novom Pazaru izrekao kazne *Muslimanima* za silovanje 10 Srpkinja i pet oslobodio presuda, a dva dana kasnije da se u Priboju, posle skupštine Stranke demokratske akcije, pucalo na srpsku decu. Kako je, međutim, pogled javnosti sav morao biti okrenut na drugu stranu, prema zapadu zemlje, ova tek započeta kampanja je naglo prekinuta.

Ključno pitanje koje se postavlja kada se razmatra *anti-birokratska revolucija* je otkuda tolika nesumnjiva podrška masa S. Miloševiću koji je nudio *vruće glave, gnev, promene, odmah, otvaranje svih pitanja, istoriju, oružane bitke...* Razlozi zbog kojih su ove reči padale na plodno tle mogu se tražiti: u političkoj i ekonomskoj krizi jugoslovenskog sistema koja jeste tražila *promene*, pa je ta magična reč, bez obzira na njenu sadržinu, zapalila mase; u suvoparnoj forumskoj retorici koju je godinama koristila komunistička elita nasuprot koje se pojavio zapaljiv demagoški rečnik; u godinama golicanoj mašti nacionalnim romantizmom koji je sa margine (iz knjiga i pozorišta) *preko noći* postao službena politika i učinio da se javno ispoljavanje nacionalnog ekskluzivizma pogrešno shvati kao identitet, pa i sloboda sama; u dugogodišnjoj letargiji *uspavane* mase pojedinaca, koji su se *probudili* kao pripadnici *ugrožene* nacije, što samo dan ranije nisu ni primećivali... Zato se i desila šizofrena pozicija sledbenika *antibirokratske revolucije* da sebe doživljavaju i kao borce za Jugoslaviju i kao najveću žrtvu iste Jugoslavije, a – istovremeno – da sve druge vide kao njene razbijače, ali i njene nezaslužene dobitnike. I ove tvrdnje lako se mogu proveriti u *Politici*: na

istoj strani *Politika* je 7. IX 1988. objavljivala dva teksta, prvi pod naslovom "Neću gledati TV Zagreb", a drugi pod naslovom "Mitinzi su učvrstili bratstvo i jedinstvo"; ili, u istom broju, objavila je i mitingašku parolu "Niko nas neće zavaditi sa Slovencima", a u *Odjecima i reagovanjima* tvrdnju da slovenačku kulturu čine "izveštačeno ponašanje i pokondireni maniri"; ili, 15. XI 1988. objavljuje: "Srbija je morala da bude *dobrovoljni davalac krvi* za one koji je sada vređaju. Da svoju skromnu industriju daje za industrijalizaciju čisto seljačke Slovenije", a sutradan – 16. XI – najavljuje "miting dostojanstva za Jugoslaviju".

S druge strane, postavlja se pitanje zašto je ova masovna kampanja naglo stala početkom 1990. godine, *odnevši u istoriju* i Miloševićeve slike. Opozicija prema Miloševićevoj unutrašnjoj politici, odnosno autokratskoj vlasti u Srbiji, iako krajnje heterogena, oslabila je plebiscitarnu podršku koju je do tada imao, ali nije ništa učinila na slabljenju podrške njegovoj *spoljnjoj* politici prema drugima jugoslovenskim republikama. Taj ključni aspekt njegove politike, sa retkim izuzecima, ostao je ne samo nedirnut kritikom opozicije, nego je i otvoreno (ili prećutno) podržan.

Ironijom istorije neke parole na mitinzima i neki zaključci partijskih foruma u Srbiji u vreme *antibirokratske revolucije* bili su anticipirajući. Na jednome od održavanih mitinga preteći se uzvikivalo: "Ko su oni što nam nude *tržišnu privredu*, crni hleb, inflaciju, privredni kaos i bedu" (19. IX 1988. godine), kao što je i iz GK Beograda, u *pravednom gnevu* poručivano: "Treba menjati one koji plaču nad sadašnjicom i proriču još teže sutra" (16. XII 1988. godine).

Sažetak

U saopštenju je analiziran proces poznat kao *antibirokratska revolucija* koji je otpočeo 8. sednicom Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije 1987. godine, a završio se trenutkom ostvarenja zahteva – kadrovskim smenama koje su omogućile faktičko i formalno ukidanje pokrajina u Srbiji početkom 1989. godine. U slučaju *antibirokratske revolucije* nije se radilo o sukobljavanju naroda sa *svojom* birokratijom nego se, naprotiv, kroz kult novog nacionalnog vođe i plebiscitarnu podršku birokratskoj strukturi vlasti kojom je rukovodio, krenulo u borbu protiv birokratija drugih u državi. Osnovna svojstva *antibirokratske revolucije* svela su se na *organizovano-spontana* masovna okupljanja *naroda*, sa parolama koje su ukazivale na naredne političke akcije sopstvene birokratije, i instrumentalizaciju medijima, pre svega dnevnikom *Politika*.

Zusammenfassung

Diese Mitteilung analysiert den Prozess, der als die *antibürokratische Revolution* bekannt ist und der mit der 8. Sitzung des Zentralkomitees des Kommunistenbundes Serbiens (*Savez komunista Srbije*) im Jahr 1987 begann, und er endete als durch personelle Änderungen die Forderungen erfüllt wurden und die autonomen Provinzen in Serbien zu Beginn des Jahres 1989 tatsächlich und formal abgeschafft wurden. Im Fall der *antibürokratischer Revolution* handelte es sich nicht um einen Konflikt des Volkes mit seiner *eigenen* Bürokratie, sondern man kämpfte gegen die Bürokratie der anderen im Staat durch den Kult des neuen nationalen Führers und die plebiszitäre Unterstützung für die bürokratische Struktur der Regierung, an derer Spitze er war. Die Haupteigenschaften der *antibürokratischen Revolution* waren *organisiert-spontane* Massenversammlungen des *Volkes*, mit Parolen, die auf die nächsten politischen Aktivitäten der eigenen Bürokratie hinwiesen, und die Instrumentalisierung der Medien, vor allem der Tageszeitung *Politika*.

Summary

The paper analyses the process known as *anti-bureaucracy revolution* which began with the 8th conference of the Central Committee of the Serbian Communist Party (*Savez komunista Srbije*) in 1987, and ended at the moment of fulfilling its demands – changes in staff which enabled actual and formal abolishment of provinces in Serbia at the beginning of 1989. This *anti-bureaucracy revolution* did not refer to a conflict between people and *their* bureaucracy, rather it referred to the cult of the new nation's leader who used the plebiscitary support of the bureaucratic structure of authority, which was under his rule, to engage in a struggle against bureaucracy of others in the state. Basic characteristics of the *anti-bureaucratic revolution* were reduced to the so-called *organized-spontaneous* mass gatherings of *the nation*, with slogans that indicated future political actions of their own bureaucracy, and instrumental use of the media, primarily the daily paper *Politics (Politika)*.